

LIETUVIŲ INTELIGENTIJOS POŽIŪRIS Į MOTERŲ IŠSILAVINIMĄ XIX–XX A. SANDŪROJE

Olga Mastianica
Lietuvos istorijos institutas

Anotacija: XIX amžiuje Vakarų ir Rytų Europos tautinių judėjimų ideologai moteriai skyrė tam tikrą vaidmenį modernių tautų formavimosi procese. Moters aktyvumą šiame procese jie suprato skirtingai. Vakarų Europos tautinių judėjimų ideologų manymu, moteris galėjo atlikti tautinių vertybių diegėjos, tautinės kultūros kūrėjos vaidmenį, jai besiejant savo gyvenimo aspiracijas su dalyvavimu viešajame gyvenime. Tuo tarpu Vidurio ir Rytų Europos tautinių judėjimų ideologai sprendė dilemą: kaip suderinti moters – tautinių vertybių saugotojos ir diegėjos privačioje erdvėje vaidmenį su jos pastangomis siekti visavertės asmenybės raiškos dalyvaujant viešajame gyvenime, kuriame nebuvo sudaryta sąlygų tautinių vertybių puoselėjimui. XIX–XX a. sandūroje lietuvių inteligentija, koordinavusi tautinio atgimimo procesą, taip pat sprendė šią dilemą. Straipsnyje nagrinėjami šios dilemos sprendimo būdai.

Pagrindiniai žodžiai: lietuvių tautinis atgimimas, moterų socialinis vaidmuo, moterų išsilavinimas

Įvadas

Tauta tai įsivaizdomuoja bendruomenė. Šios bendruomenės nariais tampama, kai pripažįstamos tam tikros tarpusavio teisės ir pareigos, kai viena kitą pripažįstama vienos bendruomenės nariais. **Tyrimo problema ir aktualumas:** XIX amžiuje tokių įsivaizduojamųjų bendruomenių „kūrėjai“ – Vakarų ir Rytų Europos tautinių judėjimų ideologai moteriai taip pat numatė tam tikrą vaidmenį modernių tautų formavimosi procese. Tiesa, moters aktyvumas šiame procese buvo suprantamas skirtingai. Mokslinėje literatūroje pastebėta, kad ir Vakarų, ir Rytų Europos tautinių judėjimų ideologai visų pirma iškėlė moters – kaip tautinių vertybių diegėjos ir saugotojos šeimoje funkciją. Tačiau XIX–XX a. sandūroje Vakarų Europos tautinių judėjimų ideologai, skirtingai nei Rytų Europos, taip pat matė visuomeniškai aktyvios moters reikšmingumą. Jie palankiai vertino moterų pastangas siekti ekonominio savarankiškumo, stiprinti intelektualinį pajėgumą, per profesinę veiklą įsijungti į visuomeninį gyvenimą. Vakarų Europos tautinių judėjimų ideologų manymu, moteris galėjo atlikti tautinių vertybių diegėjos, tautinės kultūros kūrėjos vaidmenį, jai besiejant savo gyvenimo aspiracijas su dalyvavimu viešajame gyvenime (Tacke, 2000, 19). Tuo tarpu Vidurio ir Rytų Europos tautinių judėjimų (pvz. lenkų, slovakų, čekų) ideologai XIX–XX a. sandūroje ypatinai sureikšminę moters – kaip tautinių vertybių saugotojos ir diegėjos šeimoje vaidmenį nepalankiai vertino kitas moters savirealizacijos galimybes, jos bandymus išėiti į viešąją erdvę. Dauguma jų moterų

išėjimą į viešąją erdvę prilygino „tautos išdavystei“ (ten pat, 21). Joanos Kurczewskos ir Charlotte Tacke tyrimai rodo, kad tokios nuostatos galėjo formuotis dėl kelių priežasčių. Visų pirma, XIX–XX a. sandūroje Vidurio ir Rytų Europoje dauguma nedominuojančių etninių grupių neturėjo galimybių viešai formuoti tarpusavio bendravimo tinklą. Todėl iš esmės šeima turėjo atlikti tautinės savimonės formuotojos funkciją, o čia moters vaidmuo buvo itin svarbus. Kita vertus, Austrijos – Vengrijos ir Rusijos imperijose mergaičių švietimo sistema, kuri atverdavo moterims saviraiškos galimybes viešajame gyvenime, buvo „kovos lauku“ tarp valdžios ir nedominuojančių etninių grupių. Per mergaičių švietimo sistemą buvo siekiama įtakoti šiose grupėse puoselėjamų vertybių kaitą (Kurczewska, 2000, 76; Tacke, 2000, 21). Todėl XIX–XX a. sandūroje Vidurio ir Rytų Europos tautinių judėjimų ideologai buvo priversti itin sureikšminti moters auklėjamąją funkciją šeimoje. Taip pat jie buvo priversti spręsti dilemą – kaip suderinti moters – tautinių vertybių saugotojos ir diegėjos privačioje erdvėje vaidmenį su naujomis atsiverusiomis galimybėmis moterims per atitinkamą išsilavinimą siekti visavertės asmenybės raiškos, dalyvavimo viešajame gyvenime, kuriame beveik nebuvo sudaryta sąlygų tautinių vertybių puoselėjimui. Būtina pastebėti, kad lietuvių inteligentija, koordinavusi tautinio judėjimo procesą, taip pat sprendė šią dilemą.

Pastaruoju metu Lietuvoje atlikti tyrimai rodo, kad lietuvių tautinio judėjimo ideologai moters socialinį vaidmenį moderniosios tautos formavimosi

procesu taip pat laikė labai svarbiu. Dalia Marcinkevičienė pastebėjo, kad tautinio šeimos modelio sukūrimas tapo lietuvių tautinio atgimimo proceso dalimi (Marcinkevičienė, 1999, 74). Lietuvių inteligentija tuo rūpinosi taip pat, kaip tautinės kultūros, mokslo raida. Nerijus Udrėnas ir Tomas Balkelis padarė išvadą, kad XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje inteligentija siekė „sulietuvinti“ moteris – „padaryti“ jas tautiškai susipratusioms (Udrėnas, 2000, 449; Balkelis, 2004, 267). Tyrinėtojų teigimu, XIX–XX a. sandūroje inteligentai tautiškai sąmoningai moteriai numatė tik vieną savirealizacijos galimybę – šeimoje. Pažymėtina, kad Jurga Miknytė kvestionavo Udrėno ir Balkelio padarytas išvadas. Ji teigė, kad XIX–XX a. sandūroje ideologiškai diferencijuota inteligentija skirtingai suprato moters socialinį vaidmenį lietuvių moderniosios tautos kūrimo procese. Katalikiško diskurso atstovai pirmieji prabilo apie visuomeniškai veiklios moters būtinybę tautiniame atgimime, nurodė joms platesnius tautinės veiklos uždavinius: bendruomenės švietimą, tautinės spaudos platinimą. Tuo tarpu XIX a. pabaigos liberaliojo diskurso dalyviai aktualizavo uždavinį suformuoti moterį kaip veikiantį subjektą tautiniame judėjime per jos atliekamą žmonos bei motinos vaidmenį šeimoje. Socialdemokratinės spaudos publicistai iki XX a. pradžios neaktualizavo moters socialinio vaidmens reikmės. O XX a. pradžioje moters socialinį vaidmenį kontravo atsižvelgiant į moters-darbininkės interesus ir reikalavimus (Miknytė, 2009, 36–37).

Lietuvių istoriografijoje taip pat pastebėta, kad ideologiškai diferencijuota lietuvių inteligentija skirtingai suprato ir vertino moterų išsilavinimą. Dalios Marcinkevičienės tyrimas parodė, kad liberalai norėjo matyti ne tik tautiškai susipratusią, bet ir išprususią, išsilavinusią lietuvę. Išsilavinimas buvo viena iš sąmoningos lietuviybės ugdymo sąlygų. Todėl liberalai siekė pakeisti visuomenėje įsitvirtinusią, bei katalikų spaudoje puoselėjamą, nuostatą dėl moterų gilesnio intelektualinio išsilavinimo svarbos. Socialdemokratams taip pat matė moterų išsilavinimo svarbą. Tačiau jį tapatino su politiniu išprusimu (Marcinkevičienė, 1999, 77, 78). Kitaip tariant, mokslinėje literatūroje išvelgta, kad XIX–XX a. sandūroje lietuvių inteligentija, taip pat kaip ir kitų Vidurio ir Rytų Europos tautinių judėjimų ideologai, sprendė dilemą: kaip suderinti moters – tautinių vertybių diegėjos ir skleidėjos privačioje erdvėje vaidmenį su moters pastangomis stiprinti savo intelektualinį pajėgumą, o per tai profesinį bei visuomeninį aktyvumą. Tačiau liko atviras klausimas, kaip ši dilema buvo/arba nebuvo išspręsta, kokias nuostatas moterų švietimo, išsilavinimo klausimu

turėjo lietuvių inteligentija jau XX a. pradžioje. Šių nuostatų pristatymas įgalina suvokti, kodėl ir kaip, po 1905 metų gavus daugiau galimybių kurti tautinę švietimo sistemą, buvo numatyta koordinuoti moterų švietimo procesą.

Straipsnio tikslas: ištirti ideologiškai diferencijuotos lietuvių inteligentijos XIX–XX a. sandūroje konstruotas nuostatas moterų švietimo, išsilavinimo klausimu.

I. „Kaip išaugoti mergaites tautiškumo naikimo sąlytose..?“

Lietuvių inteligentijos požiūrį į moterų išsilavinimą formavo ne tik jos socialinio vaidmens tautiniame atgimime įsivaizdavimas, bet ir bendros nuostatos švietimo atžvilgiu. XIX a. pabaigoje inteligentija siekė koordinuoti tautinį atgimimą pirmiausiai skatindama visuomenės tautinį sąmoningumą. Atitinkamą švietimą jie laikė efektyviausia priemone iškeltam tikslui pasiekti. Todėl XIX a. pabaigoje lietuvių liberaliojo ir katalikiškojo diskursų atstovai vadovavosi nuostata, kad „<...> pirmutinė musu užduotis – per žmonių apšvietimą supažindinti su tautos idėjomis, įskiepyti vieno tautiško kamieno jausmą“ (*Reikale apšvietimo...*, 1892, 144), „<...> per apšvietimą turi būti pažadinta tauta“ (*Apie Lietuvios...*, 1895, 51). Kitaip tariant, lietuvių tautinio atgimimo ideologijoje švietimas visų pirma turėjo formuoti tautinį identitetą. Pastebėtina, kad XIX a. pabaigoje lietuvių inteligentija taip pat išreiškė savos tautinės švietimo sistemos – piramidės reikalavimą. Pirmuose „Aušros“ numeriuose buvo skelbiama apie lietuviškų pradinių mokyklų, vidurinių mokyklų ir „augštesniosios mokslovietės“ steigimą“ (*Apie įtaisimą...*, 1884, 119–120). Taip pat lietuvių nelegalioje spaudoje buvo reformuojamos visuomenėje įsivyravusios nuostatos dėl profesinio išsilavinimo. Katalikų, o ypač liberalų spaudoje buvo raginama neapsiroboti vien įprastomis dvasininko ir teisininko profesijomis, bet ir realizuoti tautos potencialą gamtos ir matematikos moksluose, prekyboje (*Moksliszki musu...*, 1889, 113–114; *Ir vėl...*, 1896, 4), – ir tokiu būdu stiprinti lietuvių visuomenės, lietuvių kultūros kūrėjų pajėgas. XIX–XX a. sandūros spaudoje nemažai dėmesio buvo skirta ir mokslo populiarinimui. Intelektantai buvo nuolat raginami rengti knygas, kalendorius, viešuosius skaitymus, kurių dėka visuomenė galėtų susipažinti su naujais mokslo laimėjimais, jų panaudojimu ūkinėje arba profesinėje veikloje (*Dalyke platinimo...*, 1891, 107–108; *Reikale apšvietimo...*, 1892, 144; *Žemkalis*, 1893, 66–67; *Pagerinkime namini...*, 1900, 9). Tokiu būdu, XIX–XX a. sandūroje lietuvių inteligentija pabrėžė švietimo reikšmę kaip savaiminę

vertybę. Tačiau pagrindinį dėmesį ji sutelkė kitos problemos sprendimui.

Lietuvių tautinio judėjimo ideologai puikiai suvokė, kad visų pirma dėl Rusijos imperijos valdžios vykdytos politikos lietuvių tautinio švietimo atžvilgiu, bus gana sudėtinga pasiekti

iškeltus sociokultūrinius tikslus. Todėl lietuvių tautos „sąnariai, siekdami išsaugoti ekonominę galią bei išplėtoti kūrybines galias“ (*Priverstinis lankymas...*, 1891, 107), buvo priversti mokytis ir studijuoti valstybinėse švietimo institucijose. O tai reiškė, kad lietuvių visuomenė privalėjo spręsti pačią sudėtingiausią problemą – „kaip išsaugoti tautiškumą ir tikėjimo naikinimo spąstuose?“. XIX–XX a. sandūroje inteligentija išdirbo bei siūlė keletą apsaugos nuo minėto pavojaus priemonių: tėvai buvo raginami prižiūrėti vaikų mokymąsi valdiškose švietimo įstaigose (*Keletas žodžių...*, 1895, 169–170; *Iš Mosėdžio...*, 1897, 27; *Ko reikia...*, 1898, 17; *Kretingos iszkala...*, 1898, 12), valsčių valdybos turėjo teikti Rusijos valdžios atstovams reikalavimus (įvesti į mokymo programas lietuvių dėstomąją ir lietuvių kalbos dalyką, leisti prižiūrėti valdiškų mokyklų mokytojų darbą, skirti lietuvius pedagogus) (*Dar keletą...*, 1892, 93; *Apie Lietuvos...*, 1895, 51; *Ką gerą...*, 1897, 29; *Maskoliškų mokyklų...*, 1901, 74–75; *Valdžios spąstai...*, 1902, 34). Buvo tikimasi, kad šie reikalavimai neliks nepastebėti ir Rusijos valdžios atstovai bus priversti ieškoti atitinkamų sprendimų. Tačiau pačią efektyviausią priemonę „tautiškumo apsaugojimui“ lietuvių inteligentai vienareikšmiškai laikė tautinių vertybių diegimą ir skleidimą privačioje erdvėje. Būtent namuose arba nelegalioje lietuviškoje mokykloje turėjo būti įdiegta tautinio sąmoningumo šerdis – mokinama lietuviškai skaityti ir rašyti, supažindinama su katalikų tikybos pagrindais, krašto istorija. Ir katalikų, ir liberalų spaudoje buvo akcentuojama, kad įgytas pradinis išsilavinimas gimtąja kalba skatins tautinės savišvietos nuolatinį poreikį, padės užtikrinti puoselėjamų vertybių nekintamumą (*Apie reikala...*, 1890, 113; *Priverstinis lankymas...*, 1891, 107; *Atmink mylėti...*, 1892, 13; *Brolei, mokykite...*, 1892, 67; *Dėlko ir...*, 1892, 33; *Ir vėl...*, 1896, 4; *Lietuvos iszkalos...*, 1898, 13–14; *Sergėkimės maskolių...*, 1898, 1). Tai skatino lietuvių inteligentiją ypatingai daug dėmesio skirti tautiniam jaunosios kartos ugdymui, kuris dėl susiklosčiusių sociokultūrinių ir politinių aplinkybių galėjo būti diegiamas tik šeimoje.

Šeimoje, inteligentijos manymu, moteris taip pat buvo atsakinga už tautiškai sąmoningos generacijos ugdymą. Visų pirma šeimoje ji turėjo atlikti lietuviškumo sergėtojos ir skleidėjos funkciją. Todėl

moters – auklėtojos funkcija buvo itin sureikšminama. Lietuvių nelegalioje spaudoje buvo nuolat pabrėžiama, kad be tautiškai susipratusių lietuvių įtakos ir veiklos neįmanomas „tautos kamieno“ – tautiškai sąmoningos kartos ugdymas (*Trumpa pažvalga...*, 1886, 98; *Isz tevyniszks...*, 1889, 59; *Kritiška peržvalga...*, 1893, 49; *Uždutis mūsų...*, 1893, 129; *Keli žodžiai...*, 1900, 28–29; Milukas, 1902, 4). Ši nuostata turėjo ypatingos įtakos moterų išsilavinimo problemos svarstymui.

Lietuvių inteligentų teigimu, būsimoji motina pati turėjo būti tautiškai sąmoninga, kad galėtų įskiepyti atitinkamas vertybes. Todėl skirtingų ideologinių srovių inteligentija visų pirma mergaičių švietimą laikė būtiniausia sąlyga jų sąmoningam tautiškumui konstruoti. Tačiau XIX a. pabaigoje tik katalikiškojo diskurso atstovai mergaičių švietimą prilygino išimtinai tautinių vertybių diegimui. Tiesa, jie pirmieji prabilo apie visuomeniškai veiklios moters būtinybę, numatė moterims platesnės tautinės veiklos uždavinius (bendruomenės švietimą, tautinės spaudos platinimą). Tačiau XIX a. pabaigoje kalbėjo tik apie „pirmąją mergaičių švietimą tautiškaj dvasioj“ (mokinimą lietuviškai skaityti ir rašyti), kuris, jų manymu, buvo pakankamas atlikti numatomą socialinį vaidmenį moderniosios tautos formavimosi procese. Tuo metu katalikiškojo diskurso atstovai mergaičių lavinimą matė tik šeimoje arba nelegalioje lietuviškoje pradinėje mokykloje, kuriose buvo diegiama tautinio sąmoningumo šerdis. Jų manymu, tik šios neformalios švietimo institucijos galėjo „<...> parengti moterį lietuviškumo sergėtojos ir skleidėjos šeimoje ir bendruomenėje vaidmeniui“ (*Uždutis mūsų...*, 1893, 129; *Keli žodžiai...*, 1900, 28–29; Milukas, 1902, 4), o svarbiausia užtikrinti moters vertybinių nuostatų nekintamumą. Valdiškose mokyklose buvo kėliamas pavojus moterų tautinio sąmoningumo išsaugojimui. Todėl XIX a. pabaigoje katalikų spaudoje buvo griežtai pasisakoma prieš mergaičių mokymąsi valdiškose mokyklose: „<...> nė viena moteris neturi būti rėdo iszkaloje“ (*Ar vertos...*, 1897, 27); „Atidavimas mergaičių burliokams į mokslą yra dėl mūsų pražuvingas, nenaudingas. Tokios pusburliokės palieka be šlovės ir išteka už urėdininko“ (*Darbėnuosę...*, 1898, 13–14). Tokiu būdu, XIX a. pabaigoje katalikiškoji inteligentija mergaičių ugdymą prilygino jų tautinio sąmoningumo formavimui. Todėl ji neigiamai vertino tuos mergaičių intelektualinio lavinimo būdus, kurie sąlygojo šių vertybinių nuostatų kaitą. Tai galėjo sąlygoti ir kitą katalikų poziciją: „<...> Kad vaikelius lietuviai leidžia į maskoliszkas iszkalas, tai vis dar gali izzteisinti: mokant vaikelium maskoliszkai kalbėti,

raszyti, gali būti naudinga ar karumeneje tarnauti, ar ant uždarbių į didžius miestus išėjus. Bet kam gi tas maskoliškas mokslas mergaitėms? Kam tas mokslas anoms derės? Ir kas iš to, kad lietuvaitė ukininkė mokės porą žodžių maskolizškai pasakyti ar paraszyti?“ (*Tauragė...*, 1897, 37). Tad XIX a. pabaigoje katalikiškoji inteligentija nematė būtinybės moterims stiprinti savo intelektualinį pajėgumą, siekti profesinės savirealizacijos galimybių. Tuo metu mergaičių lavinimą jie prilygino išimtinai jų tautinio sąmoningumo formavimui, kuris vėliau turėjo pasireikšti šeimoje ir bendruomenėje, moterims atliekant lietuviškumo sergėtojos ir skleidėjos funkciją.

Kaip taikliai pastebėjo Dalia Marcinkevičienė, XIX a. pabaigoje liberalai užėmė kitokią poziciją moterų išsilavinimo atžvilgiu. Tuo metu liberalai, skirtingai nuo katalikų, moteriai patikėję tik lietuviškumo skleidėjos šeimoje vaidmenį, kalbėjo ne vien apie tautinio jų sąmoningumo formavimą, bet ir apie gilesnį intelektualinį išsilavinimą. Jie akcentavo, kad moteris privalo suvokti sutuoktinio tautinių aspiracijų, visuomeninės veiklos svarbą (*Kritiška peržvalga...*, 1893, 49; Žemkalnis, 1893, 67; Grinius, 1896, 9). Jų manymu, tai galėjo padaryti tik išsimokslinusi lietuvė, turėjusi gilesnį intelektualinį išsilavinimą. Todėl parengė du tautinės šeimos projektus: „bajoriškąjį“, kuris išsilavinusią žmoną priešpastatė „grynai“ etninei lietuvei ir „radikalųjį“, esminę žmonos savybę laikęs lietuviškumą (Marcinkevičienė, 1999, 102–103). Tačiau net „radikaliojo“ projekto autoriai ieškojo galimybių priartinti neišsilavinusią valstietę – lietuvę prie patrioto žmonos idealo. O tai rodo, kad liberalai ypač vertino gilesnį intelektualinį moterų išsilavinimą. Todėl XIX a. pabaigoje liberalai, skirtingai nuo katalikų, siekė reformuoti visuomenėje išvyravusias nuostatas dėl mergaičių gilesnio intelektualinio lavinimo nereikšmingumo. Jie pasisakė už privalomą mergaičių pradinį ir vidurinį išsilavinimą (*Apie įtaisimą...*, 1884, 119–120). Taip pat pripažino moterų aspiracijas aukštojo mokslo srityje. Jų teigimu, „moterys ant pedagogiškos, mediciniškos, literariškos ir dailios dirvos atlieka veikalus nemenkesnius už vyrus“, o antra „auksztėnis išsilavinimas – daila neisztėkėjusių mergaicių rankose – szviesa galvoj, dora szirdyje“ (*Moterų darbai...*, 1892, 174–175). Taip pat liberalai patys domėjosi bei pristatinėjo visuomenei moterų viduriniojo, aukštojo išsilavinimo, profesinės veiklos galimybes Vakarų gubernijose, Vakarų Europoje ir JAV (*Istatymai mediciniško...*, 1896, 24–25; *Klausymas apie...*, 1896, 142; *Moterė, kaip...*, 1896, 43). Būtinai atkreipti dėmesį, kad liberalai, taip pat kaip ir katalikai, puikiai žinojo bei matė Rusijos valdžios

tikslius per švietimo sistemą įtakoti moterų, nedominuojančių etninių grupių atstovių, vertybinių nuostatų kaitą. Tačiau jie nepalaikė katalikų pasiūlytą išėitį – vardan tautinio sąmoningumo išsaugojimo užkirsti moterims galimybes siekti platesnio intelektualinio išsilavinimo, savirealizacijos galimybes už šeimos ribų. Liberalai siūlė mokyti mergaites Pabaltijo gubernijose arba Vakarų Europoje (*Klausymas apie...*, 1896, 142). Tačiau patys turėjo pripažinti, kad tokį išsilavinimą galėjo pasiekti tik pasiturinčių ūkininkų dukros, o daugumos moterų intelektualinio išsilavinimo lygis nebūtų pakilęs.

XIX–XX a. sandūroje katalikiškoji inteligentija pradėjo keisti anksčiau suformuluotas nuostatas dėl mergaičių gilesnio intelektualinio išsilavinimo. Ji matė esminius socialinės struktūros, ekonominio, visuomeninio gyvenimo pokyčius ir turėjo pripažinti moterų gilesnio intelektualinio lavinimo svarbą: „laikai mainosi ir paprasto nudėjimo šalin mokymo mergaičių, kad žemesniosiose mokslainėse jas pagadinam, jau nebeužtenka; pirmas mūsų ukininkų žodis, priminus jiems apie mokymą mergaičių: „kam reikia: jug į kareivius neeis, kunigu vėl nebus“, jau nebepagirtinas“ (*Keli žodžiai...*, 1900, 28–29). XIX–XX a. sandūroje katalikai taip pat pradėjo domėtis moterų švietimo institucijų Vakarų gubernijose ir už jų ribų veikla (*Sziaulių mokslavietės...*, 1898, 13–14; *Apie Ingenbohl'į...*, 1903, 37; *Panevėžys. Apšvietimo...*, 1903, 26). Suprantama, tuo pačiu metu jie nebuvo „užmiršę“ moterų vertybinių nuostatų kaitos pavojaus mergaitėms besimokant valdiškose mokyklose. Katalikiškoji inteligentija apie šitą pavojų stengėsi nuolat priminti savo spaudos skaitytojams, ieškoti priemonių, kaip naujomis sąlygomis „išsaugoti mergaites tautiškumo naikinimo spąstuose“. XIX–XX a. sandūroje katalikų spauda griežtai pasisakė prieš mergaičių lavinimą Varšuvos švietimo apygardos mokyklose, bijodama, kad „ten lenkėmis nepavirstų“ (*Apie Ingenbohl'į...*, 1903, 37). Taip pat katalikiškoji inteligentija puikiai matė grėsmę moterų vertybinių nuostatų kaitai Kauno ir Vilniaus gubernijų mokymo įstaigose. Tačiau ji jau negalėjo nuginčyti mergaičių gilesnio intelektualinio lavinimo, profesinės savirealizacijos svarbos. Todėl matė tik vienintelę išėitį – vadovautis tuo pačiu modeliu, kuris buvo taikomas berniukų lavinimo atžvilgiu. Berniukai ir mergaitės namuose turėjo gauti tautinio sąmoningumo pagrindus. Tai skatintų jų tautinio savišvietos nuolatinį poreikį, padėtų išsaugoti įskiepytas tautines vertybes, savo intelektualinį pajėgumą bei profesinius gabumus priverstinai realizuojant priešiškoje aplinkoje.

Moterų švietimo, išsilavinimo klausimas buvo kėliamas ir lietuvių socialdemokratų spaudoje.

Tačiau jų spaudoje buvo rašoma tik apie konkrečios socialinės grupės – darbininkų atstovę. Moters socialinis vaidmuo, jos tapatumas pirmiausiai buvo formuojamas atsižvelgiant į darbininkų grupės interesus ir reikalavimus, o tai lėmė ir atitinkamas socialdemokratų nuostatas dėl moterų išsilavinimo. Būtina atkreipti dėmesį, kad XIX a. pabaigoje socialdemokratams, skirtingai nei liberalams ir katalikams pirmas uždavinys buvo socioekonominių ir politinių teisių iškovojimas, o po to lietuvių švietimo ir kultūros reikalai: „<...> pirmoje eilėje reikia iškovoti visatina laisvė kalbos, spaudos, susirinkimų ir draugysčių, kada bus gyvenime įkūnyti tie reikalavimai, tada tik mokslas ir šviesa taps prieinama kiekvienam draugijos sąnariui“ (*Apie apšvietimą...*, 1899, 19). Taip pat socialdemokratai manė, kad „<...> ir mokslas, ir apšvietimas, kultura slaptais keliais nedaug pakils, todėl pasilieka visas savo spėkas padėt ant politiškos kovos su ponais ir valdžia“ (ten pat, 19). Todėl socialdemokratams švietimas pirmiausiai turėjo tarnauti aiškinimui apie ekonominę ir politinę konkrečios jos socialinės grupės – darbininkų padėtį. Tai buvo numatyta pasiekti per atitinkamų leidinių skaitymą. Pabrėžtina, kad planuojamoje socioekonominėje ir politinėje kovoje socialdemokratai siekė suaktyvinti moteris. Socialdemokratinio diskurso atstovų manymu, moteris – darbininkė taip pat turėjo suvokti savo socioekonominę padėtį ir kartu su vyrais siekti bendrų tikslų: „Apšvietimas, supratimas savo reikalų, savo blogo padėjimo reikalingas ne tik vyrams, bet ir moterims. Kaip vyrams, taip ir moterims reikia geresnio gyvenimo, platesnės šviesos ir didesnių teisių. Todėl vyrai ir moteris turi eit išvien“ (*Mūsų moteris...*, 1903, 5). O tai reiškė, kad moterys taip pat turėjo pažinti ir suvokti konkrečios visuomenės grupės – darbininkų socioekonominę padėtį ir jų reikalavimus. Jos taip pat turėjo skaityti atitinkamus skaitinius. Todėl socialdemokratams ragino išmokyti mergaites lietuviškai skaityti ir rašyti (ten pat, 5). Socialdemokratų manymu, buvo būtina keisti visuomenėje įsivyravusias nuostatas dėl mergaičių lavinimo nereikšmingumo, aktyvuoti pačios moters savišvietos poreikį ir taip įtraukti moterį pirmiausiai į bendrą socioekonominę ir politinę kovą.

Išvados

1. XIX–XX a. sandūroje lietuvių inteligentijos požiūrį į moters išsilavinimą formavo ne tik jos socialinio vaidmens moderniosios tautos formavimosi procese įsivaizdavimas, bet ir bendros etnokultūrinės ir sociokultūrinės veiklos sąlygos. Dėl Rusijos valdžios švietimo politikos, susiklosčiusių etnokultūrinės veiklos sąlygų, lietuvių

inteligentija buvo priversta ieškoti ir siūlyti priemones, kurios padėtų išsaugoti tautinį sąmoningumą, vertybinių nuostatų nekintamumą. Tautinis ugdymas namuose arba nelegalioje lietuviškoje mokykloje buvo laikomas efektyviausia priemone iškeltam tikslui pasiekti. Todėl moteris šeimoje buvo laikoma pagrindinė lietuviškumo, tautiškumo sergėtoja ir skleidėja.

2. XIX–XX a. sandūroje ideologiškai diferencijuota inteligentija mergaičių lavinimą pirmiausiai prilygino tautinio sąmoningumo formavimui, siekė užtikrinti šių vertybinių nuostatų nekintamumą. Todėl matė pavojų moterų tautinio sąmoningumo išsaugojimui, joms ieškant intelektualinio pajėgumo stiprinimo galimybių už šeimos ir slaptos pradinės mokyklos ribų. Palaipsniui lietuvių inteligentija, liberalai, vėliau katalikai, įvertinę socialinės struktūros, ekonominio, visuomeninio gyvenimo pokyčius, išvėlgė moterų gilesnio intelektualinio išsilavinimo, profesinės savirealizacijos svarbą. Todėl XX a. pradžioje katalikai ir liberalai buvo numatę berniukų ir mergaičių lavinimą konstruoti pagal tą patį modelį: tautinio sąmoningumo pagrindų diegimas namuose, laisvai pasirenkant galimybes toliau stiprinti intelektualinį pajėgumą.

Šaltiniai ir literatūra

1. Apie apšvietimą. *Lietuvos darbininkas*, 1899, nr. 3, p. 19.
2. Apie Ingenbohl'į, *Tėvynės Sargas*, 1903, nr. 3–4, p. 37.
3. Apie įtaisimą lietuviszku mokslaviecciu. *Auszra*, 1884, nr. 4, p. 119–120.
4. Apie Lietuvos nelaimes. *Žemaičių ir Lietuvos apžvalga*, 1895, nr. 7, p. 51.
5. Apie reikala lietuviszku mokslinycziu. *Varpas*, 1890, nr. 8, p. 113.
6. Apšvietimo dalykai. *Varpas*, 1893, nr. 9, p. 184–185.
7. Ar vertos szelpimo musų iszkalos? *Tėvynės Sargas*, 1897, nr. 5, p. 27–28.
8. Atmink mylėti ir didžioje garbėje laikyti savo tėvų kalbą. *Žemaičių ir Lietuvos apžvalga*, 1892, nr. 4, p. 13.
9. Balkelis, T. (2004). The Lithuanian National Intelligensia and the Women's Issue, 1883–1914. *Canadian Slavonic Papers*, vol. 46, nr. 3–4, p. 267.
10. Brolei, mokykite savo vaikus lietuviškai skaityti ir rašyti. *Žemaičių ir Lietuvos apžvalga*, 1892, nr. 9, p. 67.
11. Dalyke platinimo apšvietimo. *Varpas*, 1891, nr. 7, p. 107–108.
12. Darbėnuosė. *Tėvynės Sargas*, 1898, nr. 8, p. 13–14.
13. Dar keletą žodžių apie vaikų mokimą po namus, *Žemaičių ir Lietuvos apžvalga*, 1892, nr. 12, p. 93.
14. Dėlko ir kaip turime rankioti savo tautos dvasiszkus reikalus?. *Žemaičių ir Lietuvos apžvalga*, 1892, nr. 5, p. 33.
15. Grinius, K. (1896). Da keli žodžiai prie senojo klausimo. *Varpas*, nr. 1, p. 9.

16. Ir vėl tėvynės meilė. *Tėvynės Sargas*, 1896, nr. 10, p. 4.
17. Iš tėvyniszkės dirvos. *Varpas*, 1889, nr. 4, p. 59.
18. Iš Mosėdžio. II. Valsčiaus mokykla. *Tėvynės Sargas*, 1897, nr. 1, p. 27.
19. Įstatymai mediciniško instituto moterims. *Varpas*, 1896, nr. 2, p. 24–25.
20. Ką gerą gali padaryti valsčius. Kaip Alsėdiškei rupinas apie valsčiaus mokyklą ir kaip kiti valsčiai turi rupinties. *Tėvynės Sargas*, 1897, nr. 1, p. 29.
21. Keletas žodžių apie valstines iszkalas. *Žemaičių ir Lietuvos apžvalga*, 1895, nr. 22, p. 169–170.
22. Keli žodžiai apie apszvietimą mergaiczių. *Tėvynės Sargas*, 1900, nr. 10–11, p. 28–29.
23. Keli žodžiai apie auginimą. *Auszra*, 1886, nr. 5, p. 46.
24. Klausymas apie ištekėjimą tarp mokintų moterų. *Varpas*, 1896, nr. 10, p. 142.
25. Ko reikia reikalauti nuo naujų iszkalų? *Tėvynės Sargas*, 1898, nr. 2, p. 17.
26. Kretingos iszkala. *Tėvynės Sargas*, 1898, nr. 3, p. 12.
27. Kritiška peržvalga straipsnių „Draugija pavojuje“ ir „Keli žodžiai prie senojo klausymo“. *Varpas*, 1893, nr. 4, p. 49.
28. Kurczewska, J. (2000). Die frühe polnische Nationalismus und die Frauenthematik, *Geschlecht und Nationalismus in Mittel – und Ostreuropa 1848–1918*. Osnabrück: Fibre.
29. Lietuvos iszkalos – žabangos. *Tėvynės Sargas*, 1898, nr. 10, p. 13, 14.
30. Marcinkevičienė, D. (1999). *Vedusiųjų visuomenė: santuoka ir skyrybos Lietuvoje XIX amžiuje – XX amžiaus pradžioje*. Vilnius: Vaga.
31. Maskoliškų mokyklų veisimas. *Ūkininkas*, 1901, nr. 9, p. 74–75.
32. Miknytė, J. (2009). Moters socialinio vaidmens konstravimas viešajame diskurse XIX a. pabaigos – XX a. pradžios Lietuvoje, *Darbai ir dienos*, nr. 51, p. 11–40.
33. Milukas, A. (1902). Naujas užmanymas. *Tėvynės Sargas*, nr. 4–5, p. 4.
34. Moksliszki musu siekimai. *Varpas*, 1889, nr. 8, p. 113–114.
35. Moksliszki pasisznekėjimai. *Žemaičių ir Lietuvos apžvalga*, 1895, nr. 10, p. 76–77.
36. Moterė, kaipo sąnarys visuomeniško gyvenimo. *Varpas*, 1896, nr. 3, p. 43.
37. Moterų darbai ant platesnes dirvos. *Varpas*, 1892, nr. 12, p. 174–175.
38. Musų moteris, *Darbininkų balsas*, 1903, nr. 4, p. 5.
39. Pagerinkime naminį mūsų mokynimą. *Tėvynės Sargas*, 1900, nr. 6–10, p. 9.
40. Panevėžys. Apšvietimo ministro apsilankymas, *Tėvynės Sargas*, 1903, nr. 3–4, p. 26.
41. Priverstinis lankymas mokslavieciuz. *Varpas*, 1891, nr. 7, p. 107.
42. Reikale apšvietimo. *Varpas*, 1892, nr. 10, p. 144.
43. Sergėkimės maskolių mokyklų, *Varpas*, 1898, nr. 1, p. 1.
44. Szaulių mokslavietės. *Tėvynės Sargas*, 1898, nr. 5–6, p. 13–14.
45. Šis – tas apie apšvietimą moterų Lietuvoje. *Ūkininkas*, 1902, nr. 3, p. 12.
46. Tacke, C. (2000). Geschlecht und Nation, *Geschlecht und Nationalismus in Mittel – und Ostreuropa 1848–1918*. Osnabrück: Fibre.
47. Tauragė. *Tėvynės Sargas*, 1897, nr. 8, p. 17–18.
48. Trumpa pažvalga, kodėl musu Lietuviams vargu yra gauti paczias Lietuves. *Auszra*, 1886, nr. 4, p. 98.
49. Udrėnas, N. (2000). *Book, Bread, Cross, and Whip: the Construcion of Lithuanian Identity in Imperial Russia*. (Dissertation, Brandeis University, 2000).
50. Uždūtis musų mergelų ir moterelų. *Žemaičių ir Lietuvos apžvalga*, 1893, nr. 17, p. 129.
51. Valdžios spąstai. *Ūkininkas*, 1902, nr. 5, p. 34.
52. Žemkalnis, G. (1893). Dar keli žodžiai prie senojo klausimo. *Varpas*, nr. 5, p. 67.

THE OPINION OF LITHUANIAN INTELLIGENTSIA TOWARDS WOMEN EDUCATION IN THE JOINT OF XIXth–XXth CENTURIES

Olga Mastianica

Summary

During the XIXth Century an ideologists of the Western ant Eastern European national movements had distinguished the respective role in the process of formation of modern nations. According to the ideologists of Western European national movements the woman could perform the role of implantator of the national values, the founder of national culture, altogether with relation of her aspirations with participation in the public life. Whereas yhe ideologists of national movements at the time was put into a dilemma how to combine the role of woman as a keeper of national values with her attempts to seek a possibility to express her full-rate personality in participation in public life where was no conditions to cherish national values. During the joint of XIXth and XXth Lithuanian intelligentsia in a coordination of process of national revival also had faced this dilemma. In Lithuanian historiography such problems had'nt discussed. The question how Lithuanian intelligentsia appreciated the women education and possibilities to participate in public life also hadn't risen yet. The aim of this article is to explore an attitudes of ideological differentiate intelligentsia of studied period towards question of women education.

During the joint of XIXth–XXth Centuries Lithuanian intelligentsia gave the role of keeper of nationality in a family. Therefore Lithuanian intelligentsia who belonged to different ideological currents first of all had tried to root national values and to safe its stability. At the end of XIXth catholic intelligentsia an education of the girls equated to the formation of national consciousness. But women necessity to seek for a deeper intellectual education and professional self-realization by this current was not recognised. During studied period catholic intelligentsia after realizing of the changes in social structure, economical and public life, supported attitudes of Lithuanian liberals towards importance of deeper intellectual education of women. In the joint of XIXth and XXth centuries catholics and liberals applied the same model. The grounds of national consciousness was rooted at home, later it was a free choice. In opinion of Lithuanian socialdemocrats, woman-worker also should to realize her economical situation and together with men had to pursue common goals. Therefore they hadn't questionized the importance of women intellectual training. But deeper intellectual training was equated to the elementary professional education.